

Moszkóvia rövid története¹

John Milton *Moszkóvia rövid története* című prózai műve először kerül magyarul az olvasóközönség kezébe. A költőóriás írása különleges csemege, mivel rávilágít írójának rendkívül széles érdeklődésére, amelyben a távoli Oroszország és az azon túl fekvő vidékek tanulmányozása fontos helyet kapott az angol monarchiát kikezdő 17. századi radikális elképzelések megfogalmazása idején. Míg Angliában a parlament jogairól, a véleménynyilvánítás szabadságáról és az uralkodó felelősségre vonásáról értekeztek, Milton egy olyan ország leírásába fogott, amelyet a korabeli nyugat-európai források egyértelműen a zarnoksággal azonosítottak. A forradalmi hangulatban a mű minden kimondott részletének szerepe lehetett, és az olvasó méltán igyekszik messzemenő következtetéseket levonni, vajon mi volt a célja Miltonnak, amikor szövegét szemtanúk forrásaiból összeállította.

Ugyanakkor a szerző előszava, amelyet a mű elkészülte után csaknem húsz évvel fogalmazott, arról vall, hogy a *Moszkóvia rövid története* követendő mintát is akart adni kortársainak, milyen is legyen egy hasznos és gyönyörködtető írás, amely megtartja a „megfelelő arányokat”, sem nem ír „túl röviden és hiányosan”, sem nem tudósít „túl terjengősen és a tárgyhoz nem illő témákról”. Talán nem is várnánk el kevesebbet Milontól, mint hogy tárgyat lényegretörően, ugyanakkor gördülékeny stílusban adja elő, a tárgyilagos leírás részletgazdagságát a helyszíneket hangulatában is megidéző költőiséggel vegyítve. A miltoni szöveg valóban könnyen olvasható, élvezetes olvasmány, és sok szempontból érdeklődésre tarthat számot. El lehet mélyedni a tájak földrajzi vagy etnográfiai leírásában, ugyanakkor történeti aspektusból is meg lehet vizsgálni mind a korabeli Oroszország-képet, mind pedig az angolok oroszokhoz fűződő viszonyát, valamint mélyebb ideológiai és vallási diskurzus részeként is lehet elemezni a sorokat.

A Milton halála után nyolc évvel, 1682-ben nyomtatásban megjelent mű címét a kiadó választotta, és noha az a korabeli konvenciónak megfelelően terjengős és leíró jellegű, mégsem tükrözi pontosan a tartalmat: *Moszkóvia története, valamint más, kevésbé ismert országok leírása, amelyek Oroszországtól keletre fekszenek egészen Kínáig*. Az öt fejezetre osztott írás nem történeti mű, Moszkóvia történetéről csak a negyedik – igaz, az egyik leghosszabb – fejezet szól, és az Oroszországtól keletre elhelyezkedő területek ígért ismertetése a két legrövidebb fejezetben kap helyet, melyek együttesen sem teszik ki a mű ötödét.

Az első fejezet Oroszország nagyobb folyói mentén haladva – mintegy a felfedezők látásmódjával – mutatja be az orosz tájat és a nagyobb városokat, és ezt egészíti ki néhány észrevétel a kormányzatról, a szokásokról és a vallásról. Figyelemre méltó, hogy ennél a résznél hajlamos Milton leginkább teret engedni idézett forrásai előítéleteinek: az oroszok

1 Milton, John: *Moszkóvia rövid története*. Ford. Péti Miklós. Bp., L'Harmattan Kiadó, 2024. 160 p.

egyházát babonásnak mondja, papjaikat kapzsinak és züllöttnek, a népet műveletlennek és szolgálkúknak. Egyes részletekben kitűnik Milton személyes érdeklődése is, így például kiemeli a joggyakorlat kezdetlegességét, a bajvíváson vagy sorshúzáson alapuló igazságszolgáltatás visszasságát, vagy másutt a házasság intézményét vizsgálja, és a megjelölt forrásán túlmenően tudni véli, hogy a férj elválhat feleségétől, illetve „ha az asszonyt nem verik meg hetente kétszer, akkor azt hiszi: nem szeretik, és csak rosszabbul viseli magát”.

A második és harmadik fejezet az oroszok által frissen meghódított területeket, Szamojédföldet, Szibériát és Tunguziát, majd a Kína irányában elterülő további vidékeket mutatja be, és röviden érinti Kínát is. E két fejezet nem mentes a korai gyarmatosítás retorikájától: a táj egzotikus, és új lehetőségekkel kecsegtet, a helyiek pedig egyszerűek és jóindulatúak, így könnyen rávehető, hogy behódoljanak a náluk technikailag fejlettebb jövevényeknek. Egyedül Mongólia és Kína esetében érezhető tisztelet a helyi viszonyok iránt.

A negyedik fejezetben jut el az írás Moszkóvia történetének áttekintéséhez. Azonban mintha Milont nem érdekelte volna annyira a korai évszázadok története, azt meglehetősen sebtében és felületesen tekintette át. Annál nagyobb hangsúlyt kap a IV. Iván utáni polgárháborús időszak, az úgynevezett „zűrzavaros idők”, amikor felkelések és trónbitorlók, nyugatra nyitó és attól elzárkózó politikai elképzelések követték egymást. Az áttekintés az 1613. évvel zárul, a Romanov-dinasztia trónra kerülésével és a megbékélés gondolatával. Milton a saját korát egy emberöltővel megelőző vészterhes időszak ismertetését talán kortársainak is tanulságul szánta?

A könyv legizgalmasabb része az ötödik fejezet, amely időrendben ismerteti az angol–orosz kapcsolatokat. Milton megismétli az angolok azon meggyőződését, hogy Oroszországot északi irányból az angolok fedezték fel, ugyanakkor elítéli annak kereskedelmi indítékát: ez „csaknem hősi vállalkozásnak tűnhetett volna, ha a haszonlesésen és a túlzott nyereségvágyon kívül bármi nemesebb dolog serkentette volna”. Így azt a korai, humanista útibeszámoló-narratívát követi, amely nem a kereskedelmet, hanem valami más, nemesebb értéket kíván a földrajzi felfedezések céljául kitűzni. Míg a korai Erzsébet-korban az új területek felfedezése általában összeköthető a hittérítés és a civilizált társadalom megteremtésének utópisztikus szándékával, itt már csak a „hasznos ismeretek” megszerzése szerepel.

E fejezet esetében érdemes legjobban megvizsgálni, hogy Milton milyen forrásokat idézett és melyeket mellőzte, amikor írását kompilálta. Alapvetően két forrásgyűjteményt használt, Richard Hakluyt 1598–1600-as gyűjteményét és Samuel Purchas 1626-os válogatását. Míg az ezekre történő hivatkozások rendre megjelennek széljegyzetként, az egyes dokumentumok szerzőit csak egy függelék sorolja fel. Az egyedüliként név szerint említett író, akinek beszámolójára ráirányítja a figyelmet – mivel az „józan és pontos, ezért a legjobb teljes egészében elolvasni” –, éppen az a Giles Fletcher, akit máskülönben sehol nem idéz, és akinek 1591-ben megjelent, meglehetősen kritikus beszámolóját betiltották az Oroszországban tartózkodó ügynökök és árulerakatok biztonsága érdekében. Az egyébként az Oroszországgal szemben kevésbé ellenséges miltoni szöveg, amely Rettegett Iván saját fiának az agyonütését is meglehetősen apologetikusan említi, vajon tudatosan invitálja itt olvasóit, hogy lapozzák fel Fletcher erősen kritikus beszámolóját?

Milton szövegét kitűnő stílusban ültette át magyarra Péti Miklós, aki nemcsak a szöveg gördülékeny stílusára ügyelt, hanem az 1682-es kiadás sajátos hangulatát és stílusjegyeit is tükrözte. A szöveget mindenhol magyarázó lábjegyzetekkel tette érthetőbbé, valamint kísérőtanulmányában teljes részletességgel feltárta a mű keletkezése körüli vitás kérdéseket, illetve a szöveg angol és magyar recepciótörténetét. A könyv egy második tanulmányt is közöl, amelyben Radnóti Klára a ruszisztika szemszögéből mutatja be Nyugat-Európa és

Oroszország korai kapcsolatait, valamint részletesen ír a mű orosz fogadtatástörténetéről. Péti Miklós fordítását Radnóti Klára és Maczelka Csaba gondozta, a könyvben szereplő földrajzi nevekhez Frey Katalin készített kislexikont.

Jelen kötetet ajánljuk mindazoknak, akik kíváncsiak Oroszország kora újkori életére és Angliához fűződő viszonyára, vagy John Miltont egy merőben új oldaláról kívánják megismerni, vagy pedig az angol felfedezések egy kevésbé ismert fejezetébe az északkeleti, Kína felé vezető átjáró keresésébe szeretnének betekintést kapni.

*Stróbl Erzsébet**

* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Anglisztika Intézet Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense (1146 Budapest, Dózsa György út 25–27., strobl.erzsebet@kre.hu).